

**ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ, ТУРИЗМУ І ОХОРОНИ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА ДЛЯ ЮНАЦТВА**

БАБИН ЯР: ТРАГЕДІЯ ТА ПАМ'ЯТЬ

(До 70-х роковин трагедії Бабиного Яру)

Вечір-реквієм

Чернігів – 2010 рік

Рекомендовано бібліотечним працівникам, вчителям, вихователям та працівникам соціальних інституцій, які працюють з молоддю.

Укладач: М.А.Довга

Бібліографія: Л.А.Кравченко

Відповідальна за випуск : М.О.Латамарчук

Матеріали обговорені на раді при директорові

Протокол № 11, від 20 жовтня 2010 р.

Підписано до друку 21 жовтня 2010 р.

«Бабин Яр: трагедія та пам'ять»

Вечір-реквієм

Над Бабиним Яром шелест диких трав.
Деревья смотрят грозно, по-судейски.
Все молча здесь кричит, и шапку сняв,
Я чувствую, как медленно седею.

Евгений Евтушенко

I Вед.

Пам'ять Бабиного Яру увійшла до світової історії як один із символів масових злодіянь нацистів проти людства під час Другої світової війни.

За три роки німецької окупації Києва Бабин Яр став колосальною за масштабами братською могилою понад ста тисяч людей.

II Вед.

На початку Великої Вітчизняної війни події на радянсько-германському фронті склалися не на користь Червоної армії. 17 вересня 1941 року радянські війська залишили Київ.

Опівдні, 19 вересня, на центральних вулицях міста з'явилась моторизована розвідка 6-ої германської армії. Слідом за нею в столицю України ввійшли частини вермахта.

III Вед.

Почалися арешти, обшуки, облави. Хвилі репресій прокотились по всій столиці радянської України. Списки розстріляних громадян німці друкували в місцевих газетах. Страх скував Київ.

I Вед.

Масові розстріли потребували і відповідне місце під поховання. Їм став Бабин Яр. Ось як описав це місце автор документального роману «Бабин Яр» Анатолій Кузнецов:

«Це був великий, можна навіть сказати величавий яр – глибокий і широкий, як гірське міжгір'я. На одному його краю крикнеш – на іншому ледь почувеш. Він

знаходився між трьома київськими районами:
Лук'янівкою, Куренівкою і Сирцем, оточений
кладовищами і гаями. По його дну завжди
протікав чистий струмок. Схили – круті, інколи
просто стрімчасті...»

II Вед.

Бабин Яр справедливо пов'язують з місцем масової страти єврейського населення України. Але, потрібно зазначити, що за свідченнями місцевих мешканців, в противотанковому рові, який був виритий влітку 41-го на території Бабиного Яру, були поховані також біля двадцяти тисяч військовополонених - командирів, бійців і політробітників Червоної Армії.

III Вед.

Крім того в одному з верхніх відрогів яру знайшли останній притулок моряки Дніпровського загону Пінської військової флотилії. Їх розстріляли 10 січня 1942 року. Помирали моряки мужньо. На місце страти вони йшли босі в одній спідній білизні і це в 37-градусний мороз. Підтримуючи один одного, вони співали «Раскинулось море широко».

В лютому 42-го в Бабиному Яру були страчені і українські націоналісти, серед них була і поетеса Олена Теліга.

I Вед.

Потрібно також згадати і про невинно убієнних 300 заручників – мешканців Києва, котрі були розстріляні німцями 2 листопада 1941 року в Бабиному Яру для того, щоб помститися за знищення радянськими підпільниками будівлі обкома і горкома партії, котрі знаходились на теперішньому Майдані Незалежності.

II Вед.

Нечувана за обсягами страта величезної кількості єврейського населення Києва була організована з жахаючою оперативністю. Вже 27-28 вересня на стінах будинків, огорожах і стовпах з'явилися об'яви на товстому кольоровому папірі з текстами українською, російською і німецькою мовах.

III Вед.

«Всі жиди міста Києва і його околиць
повинні з'явитися в понеділок 29 вересня
1941 року о 8-й годині ранку на кут Мельникової
і Доктерівської вулиць (біля кладовища).

Взяти з собою документи, гроші, цінні речі, а також теплий одяг і білизну. Хто з жидів не виконає цього розпорядження і буде знайдений в іншому місті, буде розстріляний. Ті громадяни, що проникнуть в залишені жидами квартири і привласнять собі речі, будуть розстріляні».

Підпису під цим наказом не було.

I Вед.

Окупаційна влада пунктуально і педантично готувалась до проведення нелюдяної акції; 25 вересня в Київ прибув високий поліцейський чин - обергрупенфюрер СС Ф.Еккельн. Вже сам по собі цей візит за три дні до розстрілу євреїв говорив багато про що!

26 вересня Еккельн провів нараду за участю чинів СС, поліції безпеки і СД у коменданта міста генерал-майора Ебергарда, на котрій був розглянутий і затверджений план «заходу».

II Вед.

Були підготовлені виконавці заходу: разом з вермахтом в місто увійшли підрозділи, які спеціалізувались на вбивствах євреїв.

Був вироблений маршрут, призначене місце збору жертв, надруковані і порозклеювані по всьому місту 2 тисячі оголошень з вищенаведеним наказом.

III Вед.

Нацисти підготували надійне забезпечення акції: окрім спецпідрозділу СС, якому була доручена головна роль забезпечення «порядку», залучили і знов створену київську поліцію.

По місту було запущено «дезу»: розповсюджувались чутки про перепис євреїв і їх переселення. Були проінструковані тисячі кербудів і двірників.

I Вед.

На світанку 29 вересня почався масовий рух – десятки тисяч людей похилого віку, жінок і дітей йшли до Бабиного Яру. Розстріли тривали на протязі п'яти днів. Але найбільш інтенсивними були перші два дні, коли загинула основна маса людей. До кінця п'ятого дня Київ став містом, вільним від євреїв – «юденфрай».

II Вед.

Євреї різного віку – залякані і деморалізовані – йшли зі своїми пожитками, несли на руках маленьких дітей і катили на візках хворих родичів в бік Сирця . «Куди йдете? Там стріляють!», - застерігали кияни, які стояли на тротуарах.

III Вед.

Дехто з приречених, зі слів свідків, відповідали, що їх мовляв, збираються обміняти на німецьких полонених, вже й ешелони подані на залізничну колію Сирця, - так що «не збивайте нас з глузду».

Але більшість чітко розуміли: їх очікує смерть.

I Вед.

Та вони йшли... Чому? Змирилися з долею? Здається, кожний усвідомлював, якщо навіть непомітно, вийти з натовпу у провулок, або двір, - шансів за таких обставин на спасіння немає.

II Вед.

Серед німецьких чинів, прибувших разом з військами для окупації Києва, був командуючий групою армії «Юг» майор Ганс Кох. Ось уривок з письмових свідчень Коха:

III Вед.

«В той день на збірний пункт для «переселення» прийшли десятки тисяч людей. Більшість з них старі і жінки з дітьми. Серед присутніх знаходились хворі і зовсім слабі люди, яких привезли сюди на візках. Оскільки тут було багато людей, які перебували в змішаних шлюбах, разом з жінками - євреями прийшли їх українські та російські чоловіки, чоловіків - євреїв супроводжували їх українські та російські дружини. Вони хотіли розділити зі своїми близькими долю переселенців.

I Вед.

Я бачив своїми очима ці колони, які склалися з десятків тисяч людей, - продовжував майор Кох. – Присягаюсь, навіть я не знав, куди пролягав шлях «переселенців». Я думав, що для них десь був підготовлений концтабір або щось подібне. І хоча колони «переселенців» супроводжували озброєні до зубів есесівці, котрі при будь-якій спробі євреїв врятуватися втечею, зразу ж відкривали вогонь, я все ще не міг зрозуміти, що ж тут, власне, коїться...».

II Вед.

В кінці вулиці Мельникова німці створили «заставу», за якою розмістилась похідна канцелярія. Від натовпу євреїв по черзі відділяли по 30-40 чоловік і під конвоєм вели «реєструватися». В них відбирали всі коштовності і документи (останні в поспіхах кидали в мішки, а то і просто на землю). Потім євреїв примушували роздягатися і через проходи в насипу виводили на край яру, на протилежній стороні якого на спеціально обладнаній дерев'яній платформі сидів кулеметчик.

III Вед.

Ретиві київські поліцаї палками і батогами загнали розгублених, роздягнених, зовсім збожеволівших людей під безжалісний вогонь кулемета.

Несамовиті ридання і благання жінок, молитви старих, а також прокляття катам глушили крики поліцаїв і веселі, недоречні мелодії вальсів, які лунали з гучномовців.

I Вед.

Вбиті падали з високого краю яру на його дно, на раніше розстріляних. Якщо хто-небудь з них ворухився, то знову гриміли постріли. Після того, як в рові виявлялося два-три шари трупів, краї цих могил частково підривалися і вбиті засипались шаром землі. Потім все починалося знову, і так до тих пір, поки спільна могила не була заповнена доверху.

II Вед.

Високопоставлений чиновник міністерства закордонних справ рейха Г.Кегель, котрий був антифашистом і радянським розвідником, восени 1941 р. знаходився в службовому відрядженні в Києві. Від Ганса Коха він дізнався про страшну таємницю Бабиного Яру, а також про той факт, що у молодих есесівців, які приймали участь у страшній екзекуції, помутився розум. Багато хто з німців не витримували картини масового знищення людей. Спочатку таких «тюхтіїв» лікували горілкою, але деяких все ж прийшлося помістити в психіатричну лікарню.

III Вед.

Розповідь про розстріл в Бабиному Яру Г.Кегель завершує свідченням про те, що по поверненню в Берлін вище начальство з погрозами рекомендувало йому зберігати в таємниці секрет про те, що він дізнався під час службового відрядження в Києві.

I Вед.

А ось свідчення німецького військового водія Хефера: «Одного разу я отримав завдання поїхати на своїй вантажівці за місто. Було біля 10-ї години ранку 30 вересня 1941 року. По дорозі ми обгнали колони євреїв. Там були цілі сім'ї. Чим далі ми від'їздили від міста, тим багатолюднішими ставали колони.

II Вед.

На великій відкритій галявині лежали купи одягу. Я зупинився поблизу, і поліцаї, які знаходились на галявині, почали завантажувати машину речами. З цього місця я бачив, що прибувших євреїв - чоловіків, жінок і дітей зустрічали поліцаї і направляли до того місця, де ті повинні були по черзі складати свої пожитки: пальто, взуття, верхній одяг і навіть спідню білизну. В визначеному місці євреї складали свої коштовності.

II Вед.

Все це відбувалося дуже швидко: якщо хто-небудь затримувався, поліцаї підганяли його стусанами. Я думаю, що не проходило і хвилини з того моменту, коли людина знімала пальто і до того моменту, коли вона вже стояла цілковито роздягненою. Не робилось ніякої різниці між чоловіками, жінками та дітьми.

I Вед.

Роздягнених євреїв направляли у рів, який був приблизно 150 метрів довжиною, 30 метрів шириною і цілих 15 метрів глибиною. В цей рів вело 2 або 3 вузьких проходи, по яким спускалися євреї. Їм стріляли в потилицю...

II Вед.

Це був конвеєр. В той час, коли одні люди роздягались, більшість чекало своєї черги, стояв великий галас. Поліцаї не звертали на нього ніякої уваги. Вони продовжували в попіхах гнати людей через проходи в рів.

III Вед.

З місця, де відбувалося роздягання, рова не було видно, бо він знаходився на відстані приблизно 150 метрів від першої купи одягу. Крім того, був сильний вітер і було дуже холодно. Пострілів в рові не було чути... Із міста прибували все нові маси людей і вони схоже, нічого не підозрювали, вважаючи, що їх просто переселяють».

I Вед.

Здобиччю катів і їх поплічників стали гори особистих речей розстріляних - люди розраховували на переселення, брали з собою найкраще. Свідки розповідали, що підступи до Бабиного Яру були завалені кинутими речами, в яких копошились німецькі солдати.

II Вед.

За свідченнями очевидців, розстріли продовжувались п'ять днів, найбільша кількість людей була вбита в перші два дні – 29 і 30 вересня. Ще на протязі декількох днів розстрілювали тих, кого зрадили. Заохочення за виданого єврея складало 1 кг. жирів і стільки ж муки.

III Вед.

Наступні два роки постріли в Бабиному Яру не замовкали...

I Вед.

У серпні-вересні 1943 р. гітлерівці намагалися приховати сліди масових поховань своїх жертв і спалити трупи. Для цього вони використовували в'язнів Сирецького концтабору в Києві. В'язні були приречені. Але 29 вересня 1943 р. частина з них зуміла вирватися з печери-землянки, де їх закрили на ніч, на волю. Троє з уцілілих виступили свідками на Нюрнберзькому процесі. Світ дізнався про злодіяння нацистів у Києві.

II Вед.

В Центральному державному архіві суспільних об'єднань в Києві зберігається стенографічний запис учасника тих подій М.Панасика, якому чудом вдалося залишитися живим. Він розповідав, що смертники повинні були викопувати і спалювати трупи в Бабиному Яру, попіл розвіювати, а кістки перемалувати в спеціальних машинах, котрі для цієї мети були вислані з Германії.

III Вед.

М.Панасик згадував: «В Бабин Яр нагнали багато людей з закутими в кайдани ногами. Трупи були давні і свіжі. Біля них неможливо було стояти голову дурманило від запаху, але їх доводилось брати руками. Були у нас крюки по півметра, ними били по голові, таким чином труп витягували на кучу.

I Вед.

Для того щоб не вмерти, кожний намагався що-небудь взути на ноги. Я зняв з трупа чоботи і взув їх.

Трупи відкопували і складали штабелями на спеціальних площадках. Розчищали землю, на неї клали каміння від пам'ятників, потім плити, зверху рельси, на рельси – огорожі. На огорожі – дрова, а на дрова – сотні трупів. Працювали ми безперервно, розкопуючи все нові ями з трупами. Кінця цьому не було видно. Спалили десятки куп трупів. З 27 серпня до 29 вересня палили день і ніч - безперервно – від 2,5 тисяч до 5 тисяч трупів...».

II Вед.

За спогадами членів бригади смертників, знищення людей продовжувалось і в вересні 43-го. До Бабиного Яру періодично під'їзжали спеціальні машини. Вони зупинялись на краю рову з увімкнутими двигунами. Спеціальний привід подавав відроблені газу усередину герметично закритої будки. Звідти доносились крики, що розривали душу. Це продовжувалось хвилин п'ятнадцять. Дуже часто в душогубках не всі люди помирили, і їх живцем кидали у вогнище.

III Вед.

Ближче к кінцю робіт політполонені київського гестапо почали будувати останню піч. По задуму карателів вона повинна була послужити погребальним вогнищем для самої бригади. Але 29 вересня 1943-го року приречені на смерть люди здійснили спробу втечі. Із трьох сотен чоловік через німецькі кордони вдалося просочитися лише декільком в'язням...

I Вед.

Бабин Яр був закритою темою в СРСР. Не одне десятиліття замовчувались факти страшної розправи нацистів над Євреями. І тільки в 1976 році, коли возводився пам'ятник 100000 загиблим в цій трагедії, люди почали дізнаватися про страшні речі.

II Вед.

В народі довго простувала думка, що Куренівська трагедія 1961 року, яка забрала багато життів – це помста померлих за те, що не шанували їх пам'ять.

III Вед.

«Весна 1961 року була дощовою, це спричинило розлив земляної дамби. З гористих берегів обвалувались шматки землі разом з кістками похованих. Люди, які проживали недалеко від Яру бачили струмки, які підтоплювали трамвайне депо ім.Красіна внизу Яра.

I Вед.

13 березня дамбу розлило так сильно, що великий потік зі схилів Бабиного Яру затопив ділянку вулиці Фрунзе біля трамвайного депо: автомобілі і автобуси намагалися проїхати, але їх зносило, це призвело до зіткнення вантажівки з переповненим автобусом, бензобак якого вибухнув, і багато пасажирів згоріли живцем.

II Вед.

Потім трапилось найстрашніше: дамбу з жахливим гуркотінням прорвало і смертоносний потік заввишки з п'ятиповерховий будинок пішов вниз, змітаючи на своєму шляху дерева, стовпи, будівлі і транспорт.

III Вед.

Епіцентром удару потоку стало трамвайне депо ім.Красіна, яке було повністю знищено. Гидка лавина зім'яла в гармошку автобус, переповнені трамваї перевернула і понесла на сотні метрів. Брудна маса, заввишки біля трьох метрів, розлилась на багато гектарів і затопила вулиці. Свідки говорять, що загинувших було дуже багато, морги були переповнені, трупи складали просто долі. Підрахувати кількість жертв із-за деяких причин вже, мабуть,ніколи не вдасться...».

I Вед.

Чи дійсно це була помста, чи, може, це просто збіг обставин, залишається загадкою. Але точно відомо, що Бабин Яр забрав сотні тисяч людських життів.

І тільки слова тих, хто йшов на страту холодять кров і сьогодні:

«Німці з нами нічого не зроблять, адже це культурна нація. На зло вони не спроможні».

Читець:

Бабин Яр, Бабин Яр, Бабин Яр...
Розкажи ти мені, Бабин Яр,
Як тебе утішали тополі.
Я візьму лише часточку болю
І у серці нестиму, мов дар.
Пам'ятаєш війну, Бабин Яр.
Під асфальтом кривава дорога
В крик благає Всевишнього Бога,
Щоб на світі не стало примар.

Благодаті тобі, Бабин Яр.
Ти не бійся, це бруньки стріляють,
Салютують, весну прославляють.
В очі сліпить вогнями стожар.

Щиросердно скажи, Бабин Яр,
Чи ти вибачив катам і вбивцям?
Змивши кров у джерельних криницях,
Чи вознісся в граніті до хмар?

Бабин Яр, Бабин Яр, Бабин Яр.

Тетяна Левицька «Бабин Яр».

Рекомендована література:

Україна. Президент (2010- ; В.Ф.Янукович). Про надання державному історико-меморіальному заповіднику «Бабин Яр» статусу національного: Указ Президента України від 24 лют. 2010 р. №258/2010 // Уряд. кур'єр.- 2010.- 5 берез.(№42).- С.21 .

Україна. Президент (2005- ; В.А.Ющенко). Про заходу у зв'язку 70-ми роковинами трагедії Бабиного Яру: Указ Президента України від 5 жовт. 2009 р. №800/2009 // Уряд. кур'єр.- 2009.- 8 жовт.(№185).- С.7

Україна. Кабінет Міністрів. Про підготовку та проведення заходів до 70-х роковин трагедії Бабиного Яру: Постанова Каб. Міністрів України від 23 черв. 2010 р. № 491 // Уряд. кур'єр.- 2010.-2 лип.(№119).- С.18.

Архангельський А. Яр и холод / А.Архангельський // Огонёк.- 2006.- №38.- С.12-14.

Бабенко Ю. Бабий Яр – машина смерті: 29 сентября исполняется 65 лет со дня трагедии в Бабьем Яру / Ю.Бабенко // Шк. б-ка.- 2006.-№ 8.- С.101-104.

Дмитренко В. Трагедия и мифы Бабьего Яра / В.Дмитренко // Секретные материалы XX века.- 2008.- Окт.(№20).- С.6-7.

Дроб'язко Л. Бабин Яр: бермудський трикутник / Л.Дроб'язко // Дзеркало тижня.- 2005.- 5 берез.(№8).- С.22.

Кузнецов А. Бабий Яр: Роман-документ / А.Кузнецов. -М.: Советский писатель, Олимп, 1991.- 336 с.

Литовченко Т. Бабин Яр : право вибору / Т.Литовченко // Політика і культура.- Верес.-Жовт.(№35).- С.42-43.

Малаков Д. Бабин Яр : 60 років трагедії / Д.Малаков // Укр. культура.- 2001.- № 9-10.- С.5-6.

Михайлюк М.В. Нацистська пропаганда в окупованому Києві / М.В.Михайлюк // Український історичний журнал.- 2006.- №1.- С.131-144.

Мусієнко Р. Остарбайтери : з минулого в нинішнє століття / Р.Мусієнко // Біла хата.- 2010.- 17 черв.(№25).- С.4.

Петрашевич Ю. Тіні Бабиного Яру / Ю.Петрашевич // Київ.- 1994.- №1.- С.94-102.

Факти і свідчення оцевидців.

Придатко М. В атаки йшли не ради нагород... / М.Придатко // Шк. б-ка.- 2010.- Квіт.(№14).- С.11-13.

Руднев К. Бабий Яр / К.Руднев // Московский комсомолец в Украине.- 2006.- 27 сент.(№181).- С.7.

Руднев К. Бабий Яр : 60 лет со дня трагедии / К.Руднев // Все для вчит.- 2006.- Жовт.(№19).- С.5-9.

Степанов А. Стенания тысяч... / А.Степанов // Комсомольская правда в Украине.- 2006.- 28 сент.(№182).- С.7.

Тур Т. Правда про Бабин Яр / Т.Тур // Персонал плюс.- 2005.- 23 листоп.(№47).- С.6-7.